

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Балійчука Владислава Анатолійовича за темою:

«Феномен солідаризму: проактивні стратегії і практики в контексті українського суспільства», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 Соціологія

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Обрана тема та фокус дисертаційного дослідження постають як актуальні та малодосліджені у сучасному науковому дискурсі. В той час як більшість досліджень зосереджені на інституційних і поведінкових вимірах соціальної солідарності, дисертаційне дослідження Балійчука В.А. ставить за мету розкрити мережеві, гібридні та культурно-комунікативні механізми солідаризму в умовах цифрової соціальності та воєнного буття українського суспільства. Обрана теоретична оптика, що постає як спроба синтезу теорії практик, акторно-мережевої теорії, реляційного підходу, дискурс-аналізу та соціології емоцій постає як доволі інноваційна концептуальна рамка, покликана розкрити особливості соціального конструювання та відтворення солідаризму в умовах сучасного українського суспільства. Застосування автором мікс-методів із активним зверненням до аналізу цифрових платформ і соціальних мереж робить дослідження спроможним системно проаналізувати форми проявів та практики солідаризму, що набули поширення в Україні із початком російського повномасштабного воєнного вторгнення.

Перевагою роботи варто визнати висновок дисертанта про те, умови воєнного стану виступають структурним каталізатором трансформації практик солідарності в Україні, коли традиційні практики реактивної участі підсилюються проактивним ініціюванням та створенням соціальних спільнот. На відміну від реактивної участі, що передбачає реагування на зовнішні виклики, проактивність пов'язана з внутрішньою мотивацією, стратегічною спрямованістю дій і створенням нових форм соціальної взаємодії. Емпірично цінним постає і висновок дисертанта щодо формування гібридної моделі солідаризму, що поєднує цифрову координату з офлайн-практиками допомоги.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота Балійчука В.А. представляє собою самостійне, завершене та цілісне наукове дослідження. Текст роботи добре структурований, відрізняється високим рівнем методологічної культури. Текст роботи відповідає темі, об'єкту, предмету, меті та завданням проведеного дослідження. Робота складається із анотації, списку умовних позначень, вступу, трьох розділів, кожен з яких містить по три підрозділи, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності та доступно для сприйняття. Дисертація написана науковим стилем мовлення, структура дисертації відповідає алгоритму, здійсненого автором дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, описана проблемна ситуація, розкритий ступінь наукової дослідженості проблеми, встановлений зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначені об'єкт, предмет, мета, завдання, охарактеризована методологічна основа дослідження, сформульована наукова новизна, висвітлене теоретичне і практичне значення роботи, а також зазначені особистий внесок здобувача, кількість публікацій, напрями апробації результатів дослідження, структура та обсяг дослідження.

У першому розділі дисертації, «Евристичний потенціал соціологічних теорій в дослідженні солідаризму» здійснено соціологічну реконструкцію змістового поля поняття солідаризму. Показано, що у сучасних умовах солідаризм виступає не лише як нормативно-політична ідея, а як практичний механізм соціальної мобілізації, взаємної підтримки та колективної дії. Автор системно аналізує еволюцію поняття «солідарність/солідаризм», узагальнюючи класичні та сучасні теоретичні підходи. Зроблено висновок про трансформацію солідаризму від стабільної інституційної форми соціального порядку до плинних, ситуативних і гібридних форм соціальної взаємодії, що забезпечують адаптацію суспільства до умов війни, цифровізації та зростаючої соціальної невизначеності.

У другому розділі, «Агентність солідаризму в мережевій цифровій соціальності: механізми с(від)творення» дисертант послідовно обґрунтовує, що соціальні мережі та цифрові платформи функціонують не лише як канали комунікації, а як соціотехнічна інфраструктура, у межах якої відбувається координація дій, мобілізація ресурсів і конструювання солідаризму. Методологічною основою аналізу виступає акторно-мережева теорія, яка дозволяє розглядати солідаризацію як результат взаємодії гетерогенних актантів. Емпіричні дані підтверджують високий рівень інтегрованості цифрових платформ у повсякденне життя українців та їх ключову роль у поширенні інформації й координації взаємодії. В умовах воєнної реальності цифрові платформи виступають важливим механізмом соціальної координації та самоорганізації, що, на думку автора, визначає необхідність подальшого соціологічного аналізу мережових і медіадискурсивних механізмів відтворення солідарності.

У третьому розділі, «Гібридизація форм солідаризму у контексті актуальних реалій українського суспільства» проаналізовано трансформацію солідаризму в умовах повномасштабної війни як процесуальної, мережево-гібридної форми соціальної організації. Показано, що сучасний суспільний активізм в Україні формується на перетині цифровізації соціальних взаємодій і кризової перебудови соціального порядку. Окрему увагу приділено символічно-

перформативним механізмам мережевої солідаризації. Показано, що в цифровому середовищі солідарність відтворюється через практики видимості (пости, репости, меми, візуальні образи, флешмоби та публічні жести підтримки). Емпіричні результати загальнонаціонального опитування підтверджують масовий характер горизонтальної мобілізації, домінування низових і персоналізованих практик солідарності. Водночас зафіксовано зниження волонтерської активності в динаміці, обмежену участь у протестах та слабку інтеграцію в інституційні механізми громадської участі. Узагальнено, що в умовах війни солідаризм функціонує як відносно стабілізований режим соціальної координації, який поєднує символічну інтеграцію, мережеву мобілізацію та повсякденні практики взаємодопомоги, формуючи основу суспільного порядку українського суспільства.

У висновках відображено основні результати роботи, які кореспондують із зазначеною метою дослідження.

Таким чином, варто підсумувати, що дисертація Балійчука В.А. виконана на високому теоретико-методологічному рівні, а її ключові положення та висновки достатньо обґрунтовані. У цілому дисертаційна робота Балійчука В.А. справляє позитивне враження, є теоретично інноваційним дослідженням, що спирається на солідну емпіричну базу із застосування мікс-методів.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків у дисертації Балійчука В.А. можна охарактеризувати як достатньо високий. Мета і завдання, що були поставлені дисертантом, отримали реалізацію в положеннях наукової новизни та знайшли своє відображення у методології дослідження та висновках роботи. Безперечною перевагою роботи є застосування автором комбінації кількісних та якісних методів дослідження, а також одночасне звернення як до символічно-дискурсних проявів солідаризму (через контент-аналіз), а також проявів на рівні різних соціальних агентів (інтервю та опитування).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації забезпечена коректним застосуванням сучасних методів дослідження (як загальнонаукових, так і власне соціологічних), результатами авторського емпіричного дослідження, а також системним осмисленням предмету дослідження за допомогою декількох теоретичних підходів. В цілому спостерігається відповідність між обраною теоретичною рамкою та використаними емпіричними методами. Автор здійснює їхній синтез у висновках дослідження, проте загальний зв'язок між теоретичними та емпіричними частинами міг би бути більш представним у роботі.

Цінність дисертаційної роботи полягає у доволі кваліфікованому висвітленні проблеми, коректному використанню оприлюднених соціологічних, зокрема емпіричних, даних і власному емпіричному дослідженні, що дозволило автору сформулювати і представити до захисту низку важливих результатів, які

мають наукову новизну і суттєво розширюють соціологічне розуміння солідаризму в умовах цифрізації суспільства та воєних реалій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в соціологічному обґрунтуванні інтегрованого теоретичного підходу до розуміння солідаризму у якості реляційного феномену конфігурації мережових взаємодій. Автор здійснює концептуалізацію понять «мережева солідарність» та «проактивність» з акцентом на здатності соціальних акторів до ініціювання взаємодії та формування нових мережових конфігурацій та координації солідарних практик. Особливе значення для подальших наукових розвідок має запропонована автором трирівнева модель відтворення солідаризму в логіці мережевої соціальності, яка поєднує інфраструктурний (цифрові платформи), агентнісний (проактивні стратегії і волонтерські практики) та символічно-комунікативний (символічні і перформативні форми) рівні.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертації Балійчука В.А. викладено у 4 статтях в наукових фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України. Автором також опубліковано 3 тез конференцій. Ці публікації висвітлюють основні положення та висновки дисертації.

Таким чином, вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту наукових публікацій, у яких висвітлюються результати дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, дотримано.

Дотримання вимог академічної доброчесності.

На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, наукових праць здобувача та Протоколу контролю оригінальності (перевірку наявності текстових запозичень виконано в антиплагіатній інтернет-системі Strikeplagiarism.com) встановлено, що дисертаційна робота виконана самостійно, текст дисертації не містить плагіату, а дисертація відповідає вимогам академічної доброчесності. Дисертант належним чином розглядає, аналізує та цитує всі використані джерела, забезпечуючи прозорість свого дослідження. Дисертантом опрацьовано значну кількість наукових публікацій (список використаної літератури містить 168 найменування), у тому числі закордонних наукових праць, що свідчить про глибоке самостійне оволодіння предметом дослідження, а також системний погляд на проблемну ситуацію.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Дисертаційна робота має наукову новизну та обґрунтовані висновки дослідження. Водночас до дисертаційної роботи Балійчука В.А. варто сформулювати певні зауваження. Серед них варто виокремити такі:

1. Перше зауваження стосується назви роботи, що постає більш об'ємною, ніж обраний фокус дослідження, в основі якого – українське суспільство і особливості його відтворення в умовах воєнного стану. Таке уточнення сприяло б акцентуванню на певних особливих характеристиках конструювання та відтворення солідаризму в умовах війни та уникненню поширення українського досвіду на інші соціокультурні контексти, що функціонують в умовах інших соціальних порядків.
2. Автор системно аналізує предмет дослідження, звертаючись до широкого спектру соціологічних теорій. Теоретичною основою роботи постають теорія соціальних практик, реляційна соціологія, акторно-мережевий підхід, дискурс-аналіз та афективно-реляційний підхід Сари Ахмед. Незважаючи на те, що автор послідовно та доволі переконливо аргументує необхідність звернення до цих підходів, роботі бракує теоретичного синтезу, що дозволив би поєднати різні фокуси проведеного аналізу. Робота постає як доволі теоретично еkleктична, з великою кількістю понять та концептів, притаманних різним соціологічним теоріям (приміром, одночасне використання автором понять «актор», «агент» та «актант»), що трохи «розмиває» концептуальну чіткість та авторський підхід. До того ж, акцентуючи увагу на афективному та практичному компонентах солідаризму, роботі бракує звернення до атрибуційних та ціннісних компонентів – соціальних установок та ціннісних орієнтацій, що «уможливлюють» соціальні практики. Цей аспект розкритий на прикладі застосування моделі вимірювання соціальної згуртованості Дж. Чана, проте міг би набути більш системного аналізу у роботі.
3. Автор активно оперує поняттями «солідарність» та «солідаризм», проте роботі бракує чіткого розуміння авторського тлумачення пов'язаності та розрізнення цих понять. Іноді вони постають у тексті як синоніми, іноді як щось практичне (солідарність) та режимно-структурне (солідаризм). Робота мала б більш сильний теоретичний внесок, якби дисертант звернув більшу увагу на взаємозв'язок та одночасне відокремлення цих соціологічних концептів та соціальних феноменів у частині, присвяченій понятійному апарату дослідження.
4. У висновках до першого підрозділу автор зазначає, що «класичні концепції солідаризму виявляються недостатніми для пояснення нових форм соціальної взаємодії, що виникають у постіндустріальному, цифровому та воєнному контекстах». Наведена теза не викликає сумнівів, але роботі бракує розкриття структурних та соціокультурних особливостей українського суспільства в умовах воєнного стану, які одночасно створюють певні обмеження для практик солідаризму (заборона на проведення мітингів, комендантська година тощо), проте, з іншого боку, створюють нові можливості

для конструювання таких практик (зростання довіри до соціальних інститутів, наявність спільного травматичного досвіду – відсутність електрики, втрати, зумовлені війною тощо). Робота виграла б, якби дисертант більш системно розкрив соціокультурні особливості відтворення солідаризму у суспільстві, що захищається від зовнішньої військової агресії.

5. Дисертаційній роботі дещо бракує синтезу теоретичних положень та емпіричних результатів. У третьому розділі роботи та у висновках бракує «повернення» до теоретичних положень.

Висловлені зауваження мають здебільшого дискусійний характер, не змінюють загального позитивного враження від дисертації і загалом не ставлять під сумнів значущість роботи, не знижують науковий рівень дослідження. Вони покликані сприяти подальшому обговоренню та розвитку наукових розвідок у сфері досліджень солідаризму, соціальної згуртованості та механізмів соціальної мобілізації в українському суспільстві.

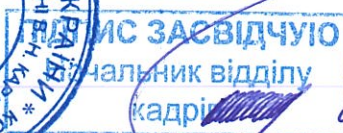
9. Загальні висновки щодо дисертаційної роботи

За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота Балійчука Владислава Анталійовича «Феномен солідаризму: проактивні стратегії і практики в контексті українського суспільства» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р.

Враховуючи високий рівень виконаних досліджень, а також актуальність теми роботи, наукову новизну результатів та їхнє наукове і практичне значення, Балійчук В.А. заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки, за спеціальністю 054 – Соціологія.

**Офіційний опонент,
кандидат соціологічних наук,
доцент, доцент кафедри прикладної
соціології та соціальних комунікацій
навчально-наукового інституту
соціології та медіакомунікацій
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна**

Олександра ДЕЙНЕКО

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]